

Slobodan Vukićević
Filozofski fakultet
Nikšić

IDENTITET, UNIVERZALNOST, MIR

IDENTITY, UNIVERSALITY, PEACE

ABSTRACT Sociological understanding interpretation and explanation of relation identity-universality-peace starts from ontology of modern society. Multiculturalism is universal characteristic of modern society ontology. Multiculturalism as from the point of presently relevant social relations as from the point of historical respective tendencies is the most is the most important phenomenon of modern society.

Univesality pressured by economy imerialism, political and ideological violence is steering in direction of abolishing multiculturalism as a natural base of man and his community existing and developing. Social reality is resisting this kind of pressures. Ethnocultural identities as fundamental elements of multiculturalism can't stand uniformity and based on that can't stand universality too. Ethnocultural identities are not against universality, but kind of universality that naturally becomes from the natures depth and from the sense of men and his society existing. Based on this the resistance to 'angloconformistic' model that is directed to assimilation wich means leaving his its inheritance and excepting general rules of society by ethnical groups and national minorities. Like this ethnocultural conflicts are becomeing the biggest source of political violence and threatening to the peace on international level. The main cause of this conflicts is in disagreement between law-institucional and multicultural structure of modern societies. Important question, scientific and practical is: what is the relation between multiculturalism of specific society and its law-institucional structure.

Key words: Ethnocultural identity, multiculturalism, interculturalism, culture, individual civil and political rights, specific group rights, universality, peace

APSTRAKT Sociološko razumijevanje, tumačenje i objašnjenje relacije identitet–univerzalnost–mir polazi od ontologije savremenog društva. Univerzalna karakteristika ontologije savremenog društva jeste multikulturalizam. Multikulturalizam, kako sa stanovišta aktualnih društvenih odnosa, tako i sa stanovišta istorijskih tendencija i perspektiva, jeste najznačajniji fenomen savremenog društva.

Univerzalnost, pod pritiskom ekonomskog imperijalizma, političkog i ideološkog nasilja, usmjerava se u pravcu ukidanja multikulturalizma kao prirodne osnove postojanja i razvitka čovjeka i njegove zajednice. Društvena stvarnost pruža otpore takvim pritiscima. Etnokulturni identiteti, kao temeljni elementi multikulturalizma, ne trpe uniformnost i na toj osnovi univerzalnost. Etnokulturni identiteti nijesu protiv univerzalnosti, ali one univerzalnosti koja prirodno proističe iz dubine prirode i smisla postojanja čovjeka i njegove zajednice. Na toj osnovi sve su otvoreniji otpori „anglokonformističkom“ modelu integracije, koji je usmjeren na asimilaciju koja znači odricanje etničkih grupa i nacionalnih manjina od svog nasleđa i prihvatanje normi šireg društva. Etnokulturni konflikti tako postaju najveći izvor političkog nasilja i prijetnja miru na međunarodnom planu. Osnovni uzrok ovih konflikata nalazi se u neusklađenosti pravno-institucionalne i multikulturalne strukture savremenih društava. Nezaobilazno pitanje, naučno i praktično, jeste: u kakvoj korelaciji jesu multikulturalizam određenog društva i njegova pravno-institucionalna struktura.

Gljučne riječi: etnokulturni identitet, multikulturalizam, interkulturalizam, societalna kultura, individualna građanska i politička prava, specifično-grupna prava, univerzalnost, mir

1. Sociološko značenje identiteta

Čovjek svoju samosvojnost, „čistu vlastitost“, postiže izdvajanjem iz neposrednog sastava prirode. Čovjek se iz neposrednog spoja sa prirodom „preseljava“ u svoju zajednicu preko koje „osvaja“ prostor i vrijeme i gradi kolektivni identitet univerzalnog, ljudskog karaktera. Čovjekova priroda, motivaciono, kognitivno i smisaono, ne ostaje na univerzalnom nivou ljudske zajednice (svjetskog društva), već se ispoljava na nivou manjih zajednica, kao što su etničke i nacionalne zajednice, i na tom nivou konstituše etnokulturni identitet (Vukićević, 2005). Prema tome, izdvajaju se tri nivoa sociološkog značenja identiteta:

1. individualni identitet (pojedinaac – lični identitet);
2. etnokulturni identitet (etnička grupa, nacionalna zajednica);
3. identitet ljudske zajednice (svjetsko društvo).

Lični identitet i identitet ljudske zajednice neumitno se susreću u spoju esencije i egzistencije konkretnih etničkih grupa i nacionalnih zajednica, što etnokulturnom identitetu daje posebnu sociološku, a i praktičnu značajnost. U tom spoju logosa i istorije može se najpreciznije sociološki pratiti relacija etničkog (etničko porijeklo, jezičke osobenosti ili poseban jezik, način privređivanja, stil stanovanja, sistem vrijednosti, moralne norme, običaji, nošnja, folklor, zbivanja iz ekonomske i političke istorije, oslobodilački ratovi, revolucije, ekonomski i kulturni preporodi, istaknute ličnosti na kulturnom, naučnom, političkom i vojnom planu, institucije kulture i umjetnosti), vjerskog (religijska pripadnost, vjerovanje u apsolutnu moć Boga, vjerovanje u natprirodno, vjerovanje u sveto, osjećaj zavisnosti od svetog, religija kao svijet reda, religija kao simbolično prevazilaženje smrti, religija kao vid otuđenja, apriorni karakter religijskog mita, aposteriorni karakter religijskog mita, religija kao pogled na svijet, religija kao razumijevanje okoline, religijsko kao motiv ponašanja u svakodnevnom životu, religijsko u porodičnim aktivnostima, značenje koje religijskom pridaju pojedinci – vjernici i ateisti, značaj koji religijsko ima za zajednicu, religija kao društveni fenomen) i građanskog (otvorenost prema drugim etnokulturama, čovjek bez predrasuda – rasnih, etničkih, religijskih, prisvajanje vrijednosti univerzalnog karaktera, spremnost na saradnju sa pripadnicima drugih etnokulturnih, religijskih, političkih i ideoloških uvjerenja, spremnost da se nadiđe „determinizam rođenja“, stepen kritičnosti i samokritičnosti, spremnost na odbranu i sticanje autonomne pozicije u društvu u odnosu na vlast, relacija „pripisanog“ i „stečenog“ statusa, spremnost izvršavanja građanskih dužnosti, stepen angažovanja u društvenim aktivnostima – participativna kultura, spremnost na kontrolu vlasti, spremnost na neprestano izgrađivanje i obnavljanje konsenzusa među autonomnim društvenim akterima, spremnost na poštovanje moralnih normi, moralnu kritiku i samokritiku, otpor tradicionalizmu, otpor autoritarnosti – autoritarnoj kulturi, zalaganje za vladavinu prava, stepen međusobnog povjerenja, otpor tiraniji, samosvijest o svojoj ulozi, dužnosti i dostojanstvu, legitimisanje na osnovu

usvojenih vrijednosti i ciljeva, na osnovu određenih postupaka i sredstava kojima se ostvaruje sistem vrijednosti i ciljevi, kao i na osnovu postignutih rezultata i naravno posljedica koje je određeno djelovanje proizvelo za pojedince i društvo) bez čega nema otkrivanja istorijskih tendencija u razvoju demokratije i humanizma, a to znači mira. Kroz ovu relaciju možemo svestrano pratiti i druge značajne pripadnosti: generaciji, porodici, sloju, klasi, prijateljskom udruživanju i slično.

Ovim se obezbjeđuje da se pitanju identiteta ne pristupa kroz jednu komponentu, već cjelovito, kroz etničku, antropološku, socijalno-psihološku, kulturološku, ekonomsku i političku. S obzirom na to da su sve ove komponente jako dinamične, i sam identitet u svim nivoima – ličnom, etnokulturnom i ljudskom, jeste uvijek dinamičan. Ili, kako neki autori kažu: „identitet je uvijek u raskoraku sa samim sobom“, a mi, uvijek u dilemi da li smo bolji i stvarniji od identiteta, bilo da nam je nametnut, bilo da smo ga sami izabrali. To je onaj nepresušni motiv da neprestano razvijamo sebe i identitet na svim nivoima – ličnom, etnokulturnom i ljudskom. Problem je što se pri tom javljaju ne samo pozitivni trendovi, nego i negativni sa izrazito lošim posljedicama za čovjeka i njegovu zajednicu. Najznačajnija karakteristika ovog procesa koja ima univerzalni smjer progresivnog kretanja čovjeka i njegove zajednice ka ostvarivanju fundamentalnih ljudskih vrijednosti jeste otpor stvaranju istog.

Očigledno, jedino valjan metod pristupa u sociološkom razumijevanju identiteta, individualnog – ličnog, kolektivnog, etnokulturnog, jeste onaj koji adekvatno prati neprestanu dinamiku značaja, značenja i smisla pribjegavanju određenoj identifikaciji, jer je identitet rezultat procesa identifikacije unutar nekog odnosa. On se može mijenjati ako se mijenja odnos. U sociološkoj operacionalizaciji upotrebljiviji je pojam identifikacije nego pojam identiteta. Preko pojma identifikacije egzaktnije dolazimo do značaja, značenja i smisla koji pojedini elementi dobijaju u konstituisanju identiteta na svim nivoima, i time izbjegavamo neutemeljene, fiktivne, ideološke sudove o autentičnosti identiteta.

2. Društveni kontekst identiteta – multikulturalna struktura društva

Ontologija savremenog društva najizrazitije se ispoljava u njegovoj multikulturalnoj strukturi. Od skoro 200 država ni jedna nema homogenu etnokulturalnu strukturu. Procjena je da danas imamo u svijetu oko 600 jezičkih i oko 500 etničkih grupa. To čini **multikulturalizam**, kako sa stanovišta aktualnih društvenih odnosa, tako i sa stanovišta istorijskih tendencija i perspektive, **najznačajnijim fenomenom savremenog doba**.

Multikulturalna struktura drži otvorenim pitanja:

- jezičkih prava;
- regionalne autonomije;
- političkog predstavnštva;
- obrazovnih sistema i programa;
- svojinskih prava;

- imigracione i naturalizacione politike;
- nacionalnih simbola (izbor himne, državnih praznika i dr.).

Sva ova pitanja tiču se položaja **većine** i položaja **manjina** u jednom društvu, odnosno državi.

U vezi sa ovim pitanjima, istočnu Evropu i Treći svijet potresaju mnogobrojni nacionalni konflikti, dok položaj imigranata, domorodačkih naroda, mjesto i uloga drugih kultura dovode u pitanje mnoge pretpostavke zapadnog svijeta.

Nakon Hladnog rata etnokulturni konflikti postali su najveći izvor političkog nasilja u svijetu (Kimlika, 2004). Pogotovo zabrinjava činjenica da ovi konflikti ne pokazuju tendenciju smirivanja. U pristupu razumijevanja ovih konflikata zanemaruje se kardinalna činjenica da svaki od njih ima **svoju istoriju**, a to znači da nema uniformnog ili univerzalnog rješenja. Zapadna politička tradicija prećutkivala je ove probleme, priklanjajući se teoriji „kraja istorije“ po kojoj je demokratski sistem razvijenih kapitalističkih zemalja našao odgovor za sve ključne probleme čovjeka i društva, pa i za problem etnokulturnih konflikata.

Nastojanja su bila usmjerena na ostvarenje **ideala homogene državne zajednice**, pa su u tom cilju vođene različite politike prema kulturnim manjinama:

- a) manjine su čak fizički uništavane, masovno proganjane – etnički čišćene, do genocida;
- b) manjine su asimilovane, prisiljavane na usvajanje jezika, religije i običaja većine;
- c) manjine su tretirane kao stranci i podvrgavane fizičkoj segregaciji, ekonomskoj diskriminaciji uz poricanje političkih prava.

Činjeni su izvjesni pokušaji u pogledu zaštite kulturnih manjina. Na početku XX vijeka imamo primjere **bilateralnih ugovora** kojima su definisana recipročna prava nacionalnih manjina u zemljama potpisnicama ovih ugovora. Takav je ugovor potpisan između Njemačke i Poljske u kojem se Njemačka obavezala da će obezbijediti određena prava etničkim Poljacima koji žive u njoj, s tim da i Poljska obezbijedi odgovarajuća prava etničkim Njmcima koji žive u njoj. U principu ovaj pristup u rješavanju prava nacionalnih manjina izgleda veoma prihvatljiv. Međutim, njegova primjena dala je veoma negativne posljedice, i to ne samo za manjine. Jače zemlje iskoristile su ove ugovore za invaziju, pod izgovorom da su prava njihovih sunarodnika u drugim zemljama ugrožena. Poznati primjer jeste invazija nacističke Njemačke na Poljsku i Čehoslovačku u Drugom svjetskom ratu.

Poslije Drugog svjetskog rata razvija se **liberalni pristup** koji polazi od toga da treba utvrditi **opšta – bazična građanska i politička prava svim pojedincima** bez obzira na njihovo grupno pripadništvo, i samim tim biće zaštićena i prava manjina.

Sociološki je ovdje bitno primijetiti da liberali zanemaruju dvije važne činjenice:

1. pojedinac nije puka apstrakcija, već konkretno društveno biće sa svojim etnokulturnim identitetom – societalnom kulturom, u čemu nalazi smisao svog izbora i opredjeljenja;
2. grupni život je poseban realitet društvenog života za koji je neraskidivo vezan svaki pojedinac.

Zanemarivanjem ovih činjenica, pojedinačna prava ostaju bez osnovnih pretpostavki za njihovu realizaciju. Osnovna ljudska prava: **sloboda govora, udruživanja, savjesti**, nesporno su vezana za pojedinca, ali je takođe nesporno da ih pojedinci uvijek ostvaruju u zajednici sa drugima. Bez ove sociološke činjenice ne mogu se efektuirati pojedinačna ljudska prava. Ako u institucijama društva nigdje nema jezika manjine, kako će manjina koristiti svoje pravo na jezik? Ako u obrazovnim programima nema sadržaja manjinskih kultura, kako će pojedinci, pojedinačno ili kao grupa, koristiti pravo na svoju kulturu i očuvanje svog etnokulturnog identiteta? Prema tome, liberalno stanovište da će prava na individualnoj ravni obezbijediti „ontološku sigurnost“ i na nivou grupnog života manjina nema utemeljenje u realitetu društvene zbilje, niti na individualnom, niti na društvenom planu.

Čak je i u UN bila prihvaćena doktrina o ljudskim pravima kao supstitut za pojam manjinskih prava. Prihvata se filozofija o univerzalnosti ljudskih prava čime se ne brišu samo reference na prava etničkih i nacionalnih manjina, već se zapostavlja sama ljudska priroda i smisao bivstvovanja čovjeka i njegove zajednice. Polazilo se od toga da manjine, čiji članovi uživaju jednak individualni tretman, nemaju potrebe za posebnim tretmanom svojih etničkih posebnosti. Na toj osnovi postavljena je Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima UN.

Društvena stvarnost kretala se drugim putem. Etnokulturni identiteti ne trpe uniformnost i na toj osnovi univerzalnost. **Etnokulturni identiteti nijesu protiv univerzalnosti, ali one univerzalnosti koja prirodno proističe iz dubine prirode etnokulturnih identiteta i smisla čovjekovog postojanja u vezi s tim.** Etnokulturni identiteti ne prihvataju univerzalnost kao uniformnost, to jest kao asimilaciju manjinskih kultura. Etnokulturni konflikti u savremenom društvu jesu upravo otpor političkom nasilju, koje praktikuju većinske kulture pozivajući se, između ostalog, i na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima.

Liberali su na principu unuverzalnosti slobode pojedinca razvijali tezu „**benigne ravnodušnosti**“ po kojoj država:

- 1) ne treba da se suprotstavlja individualnoj slobodi ljudi da izražavaju svoja etnokulturna opredjeljenja;
- 2) ali, isto tako, ne treba da podržava takva opredjeljenja, praktično, ne treba uopšte da se bavi tim pitanjima.

„Benigna ravnodušnost“ znači da država svoj odnos prema etničkim identitetima treba da uspostavi na istom principu kao prema religiji, a to znači na principu odvojenosti crkve i države. Država treba da garantuje religiozne slobode svakom pojedincu. Liberali smatraju da se, samim tim, posredno obezbeđuje sasvim dovoljna zaštita religioznim manjinama, jer njihovi pripadnici

imaju slobodu obožavanja i imaju slobodu udruživanja sa drugima iste vjeroispovijesti. Država u ovim stvarima ne treba da se miješa, pa u toj situaciji pojedinci neće osjećati nikakav strah od države i njenih eventualnih diskriminacija. Pristalice „benigne ravnodušnosti“ smatrali su da isto tako etnički identitet treba prepuštiti slobodi privatnog života svakog pojedinca, o čemu država ne treba da brine. Problem nastaje u realizaciji ovakve slobode pojedinca kada se uključi neizostavan uslov da se ta sloboda mora ostvarivati na način koji ne ugrožava prava drugih. „Članovi etničkih i nacionalnih grupa zaštićeni su od diskriminacije i predrasuda i oni su slobodni da održavaju bilo koji deo etničkog nasleđa ili identiteta, pod uslovom da ne narušavaju prava drugih“ (Kimlika, 2004, 12). Znači, nemoguće je ostvarivati kulturne identitete isključivo u privatnoj sferi, a da to nema nikakve veze sa javnom sferom društvenog života. Zanemarivanje nužne veze ostvarivanja kulturnog pripadništva ili etničkih identiteta sa javnom sferom, a to znači sa pravnim identitetima je naprosto ignorisanje društvene stvarnosti. To je društvena predmetnost ili sociološka činjenica prvog reda, bez koje nije moguće objasniti slobodu pojedinca ni u kom elementu njegovog bivstvovanja, pogotovo ne u domenu etnokulturnog identiteta. Ako su prava, resursi, dužnosti u jednom društvu vezani za konkretne ljude sa svim njihovim karakteristikama, individualnim i grupnim, onda je nemoguće ostvariti odvojenost države i etniciteta, to jest nemoguće je prilikom pravnog regulisanja ovih pitanja isključiti etničke grupe i odgovarajuće kriterijume koji će uvažavati njihove grupne karakteristike.

Liberali, desnice i ljevice, odbacuju ideju **permanentne diferencijacije** u pogledu prava i statusa izvjesnih grupa. Desno orijentisani liberali čak tvrde da afirmativna aktivnost pojedinih grupa dovodi do suprotnih rezultata. Čim ljudi postaju svjesniji grupnih razlika, prema njihovom mišljenju, oni postaju odbojniji prema drugim grupama.

Liberali nakon Drugog svjetskog rata zauzimaju izričit stav:

- 1) da specifičnim etničkim i nacionalnim grupama ne treba dati stalni politički identitet;
- 2) da specifičnim etničkim i nacionalnim grupama ne treba dati konstitucionalni status;
- 3) da se manjinska prava ne mogu podvesti pod kategoriju ljudskih prava.

Međutim, praksa međunacionalnih odnosa pokazala je ubjedljivo da se tradicionalna doktrina o ljudskim pravima mora dopuniti **teorijom manjinskih prava**. Svjetska praksa je pokazala da doktrina o ljudskim pravima ne daje odgovore na fundamentalna pitanja kako kulturne manjine ostaju nezaštićene od nepravdi koje im nanosi većina; zašto se u svijetu etnokulturni konflikti povećavaju, a ne smiruju. To je vratilo manjinska prava u sami centar međunacionalnih odnosa.

Pokušaji dopune doktrine o univerzalnim ljudskim pravima sadržani su u raznim deklaracijama o manjinskim pravima na svim nivoima do UN. Međutim, svi ovi ne daju željene rezultate jer ne zahvataju suštinska pitanja manjinskih i etničkih prava. Dopune moraju zahvatiti pitanja:

- 1) kako univerzalna prava koja pripadaju pojedincima neposredno povezati sa njihovim etnokulturnim identitetom;
- 2) kako precizno definisati specifično grupno diferencirana prava manjinskih i etničkih grupa i drugih diferenciranih grupa u jednom društvu, odnosno državi?

Jedino zahvatanjem ovih pitanja mogu se izbjeći opasnosti zloupotrebe jezika, rasne segregacije, aparthejda i drugih oblika diskriminacije.

Prema tome, društvena stvarnost postavlja liberalnoj teoriji direktno pitanje:

- 1) na koji način manjinska prava mogu koegzistirati sa ljudskim pravima, pošto bez ove koegzistencije ljudska prava predstavljaju apstrakciju sa opasnim posljedicama za manjine;
- 2) na koji način se mogu povezivati manjinska prava i individualne slobode, demokratija i socijalna pravda?

3. Multikulturalizam i modeli kulturne raznovrsnosti

Pojam multikulturalizma direktno je vezan za genezu nastajanja ovog društvenog fenomena. Najopštije rečeno, pojam multikulturalizma pokriva različite oblike kulturnog pluralizma. U istorijskom razvoju ljudskih društava imamo različite oblike nastajanja multikulturalne strukture: nomadska kretanja, kolonijalna osvajanja, dobrovoljne migracije, ratna osvajanja, prinudna iseljavanja i dr. Prema tome, svako multikulturalno društvo ima svoju istoriju nastajanja. Ipak, mogu se izdvojiti dva najznačajnija modaliteta kulturne raznovrsnosti:

- 1) „kulturna raznovrsnost nastaje iz inkorporacije prethodno samoupravljanjućih, teritorijalno koncentrisanih kultura u veću državu“ (Kimlika, 2004, 21). Ovdje se radi o **nacionalnim manjinama** koje nastoje da se održe kao osobena društva pored većinske kulture, odnosno nacije;
- 2) „u drugom slučaju, kulturna raznovrsnost nastaje kao rezultat individualne i porodične imigracije“ (Kimlika, 2004, 21). Ovdje su u pitanju **etničke grupe** koje hoće da se integrišu u šire društvo, ali ne da se asimiluju, već da očuvaju svoj etnokulturni identitet i da se toj njihovoj potrebi prilagode institucije šireg društva.

Ovo su opšti modeli, ali je za svako multikulturalno društvo potrebno posebno ispitati kako istorijska inkorporacija prevladava protivrječnosti koje se javljaju u međusobnim odnosima nacionalnih i etničkih grupa.

Na osnovu dva modaliteta kulturne raznovrsnosti, Kimlika izdvaja dva tipa države u savremenom društvu:

- 1) **multinacionalne države, i**
- 2) **polietničke države.**

U okviru multinacionalne države koegzistiraju više od jedne nacije, „pri čemu termin nacija znači istorijsku zajednicu, manje ili više institucionalno

dovršenu, koja zauzima datu teritoriju i koja ima osobeni jezik i kulturu“ (Kimlika, 2004, 22). Ovdje se izdvajaju bitne odrednice nacije:

- istorijska zajednica;
- institucionalno dovršena;
- sopstvena teritorija;
- osobeni jezik;
- osobena kultura.

Primarno mjesto zauzima elemenat **istorijska zajednica**, jer svi drugi „objektivni“ elementi: institucionalna konstitucija, teritorija, jezik, kultura, ostaju bez vezivnog tkiva koje oblikuje svaku zajednicu, pa i nacionalnu zajednicu. U istorijskom procesu sublimacije svi „objektivni“ elementi dobijaju svoje posebno, autohtono značenje, značaj i smisao za određenu zajednicu. Zato svaka nacionalna zajednica ima svoj istorijat nastajanja, postojanja i razvitka.

Znači, multinacionalna država nije **nacija-država** u kojoj je izvršena asimilacija posebnih nacionalnosti u jednu naciju, već država u kojoj nacije koje je sačinjavaju imaju potreban nivo autonomije za očuvanje svog nacionalnog identiteta. Znači, multinacionalna država nije **nacija-država** u kojoj je izvršena asimilacija posebnih nacionalnosti u jednu naciju, već savremeni oblik organizacije društva, koji omogućava naciji da se ispoljava kao istorijska kategorija. Nacija, kao **tipično istorijska pojava**, ne trpi neistorijska tumačenja koja ostaju na pojmu država-nacija, čime se redukuje sama logika ideje nacije time što se država postavlja iznad nacije, iako država može biti samo sredstvo nacije. Nacija, takođe, ne trpi neistorijske pristupe koji ostaju na pojmu etničke nacije, čime se redukuje sama logika ideje nacije na nivo etniciteta, a logika ideje nacije jeste upravo u transcendiranju etničke datosti, to jest determinizma rođenja, građaninom i građanskom vezom među ljudima.

To ne znači da građani multinacionalne države ne posmatraju sebe istovremeno kao jedinstven narod, bez obzira na kulturnu raznovrsnost unutar jedinstvene države. Bez ovog elementa **patriotskog** osjećanja svih građana multinacionalne države, opstanak ove države ne bi bio moguć. Švajcarci, na primjer, imaju veoma izraženo osjećanje zajedničke lojalnosti bez obzira na veoma izražene kulturne i jezičke razlike u njoj. Multinacionalna država će ostvarivati ovo jedinstvo ukoliko razvija istovremeno i **patriotizam i održava nacionalni identitet nacija koje je sačinjavaju**. Prema tome, nezamisliva je moderna nacija kao zajednica građana koja zanemaruje posebne nacionalnosti. Švajcarsku je „najbolje posmatrati kao multinacionalnu državu i osećanje lojalnosti koje ona izaziva izraz je zajedničkog patriotizma, a ne zajedničkog nacionalnog identiteta“ (Kimlika, 2004, 26/7).

Struktura polietničke države je veoma raznovrsna s obzirom na karakter nastajanja etničkih grupa u njoj: imigranti, kolonisti, gastarbajteri, izbjeglice. Sve su ove grupe izvor kulturnog pluralizma polietničke države. Pitanje je koliko je u određenoj državi dopušteno da se taj kulturni pluralizam ispoljava, to jest koliko i na koji način je dopušteno pojedinim etničkim grupama da očuvaju svoje etničke posebnosti.

„**Anglokonformistički**“ model integracije usmjeren je na asimilaciju koja pretpostavlja odricanje etničkih grupa od svog nasleđa i prihvatanje postojećih normi šireg društva. Prema ovom modelu, asimilacija je od suštinskog značaja za stabilnost, jer bi priznavanje kulturnih razlika neumitno vodilo u destrukciju čitavog društva.

Američki „melting pot“ jeste neposredni izraz „anglokonformističkog“ modela integracije. Osnovni cilj jeste čišćenje etničkih grupa od njihovih etničkih sadržaja. Kanadski model „etničkog mozaika“ je nešto blaža forma asimilacije. U njemu se iskazuje određeni respekt prema integritetu imigrantskih kultura, ali je u praksi to redukovano na mogućnost useljenika u Kanadu da biraju u koju će od dvije dominantne kulture (anglofonu ili frankofonu) da budu asimilovani.

Praksa SAD, Kanade, Australije, zemalja koje imaju najveći broj imigranata per capita u svijetu, pokazivala je sve veći otpor „anglokonformističkom“ modelu integracije. Imigrantske grupe, za razliku od nacionalnih manjina, nijesu zahtijevale da uspostave **paralelno društvo**. Odbacivanje modela asimilacije nije značilo da imigranti odbijaju da postanu anglofoni, jer je to uslov elementarnog uključivanja u ekonomski, akademski i politički život društva u kojem su se dobrovoljno odlučili da žive. Ali, imigrantske grupe ne prihvataju totalnu asimilaciju koja pretpostavlja potpuno gubljenje njihovog etnokulturnog identiteta. Zbog toga se već 1970-ih odustaje od asimilatorskog modela. Prihvata se realnost polietničke strukture društva koju mora pratiti i institucionalna organizovanost društva.

Teorijski je moguće, a to i praksa potvrđuje, da određene imigrantske grupe od etničke grupe postanu nacionalne manjine. Već se o Americi govori kao dvojezičnoj zemlji u kojoj, pored engleskog, značajno mjesto dobija i španski jezik. Imigranti sa španskog govornog područja sve manje pokazuju interes da uče engleski jezik. I ne samo španski, američka Vlada pomaže izučavanje i drugih jezika za koje postoji sve veće interesovanje.

Uostalom, danas imamo situaciju, ne samo da jedna zemlja može biti istovremeno i multinacionalna i polietnička, nego je najveći broj zemalja u svijetu upravo takav.

Očigledno, pojam multikulturalizma odnosi se na dvije bazične grupe:

- **nacionalne manjine** (osobena i potencijalno samoupravljačka društva u široj državi); i
- **etničke grupe** (imigranti koji su napustili svoju nacionalnu zajednicu da bi se priključili drugom društvu).

Sociološki pogled na cjelinu strukture savremenih društava pojmom multikulturalizma obuhvata i druge društvene grupe, koje se svojim kulturnim potrebama izdvajaju i zahtijevaju od društva da iskaže interes za te potrebe i institucionalno ih sankcioniše. Takve društvene grupe su: prema polnoj strukturi – **žene i muškarci**; prema starosnoj strukturi – **djeca, omladina, sredovječni ljudi, ostarjeli; hendikepirani; homoseksualci; siromašni** i dr. Sve ove grupe imaju svoju subkulturu koju treba uvažavati.

4. Multikulturalizam i pravna struktura društva

Nezaobilazno, naučno i praktično, pitanje jeste u kakvoj korelaciji jesu multikulturalna i pravna struktura društva.

Liberalna demokratija pretpostavlja da je za prilagođavanje kulturnim razlikama dovoljno obezbijediti zaštitu građanskih i političkih prava **pojedinaца**.

Međutim, pitanje je da li ova prava obuhvataju i izražavaju suštinu multikulturalne strukture civilnog društva.

Odgovor je veoma lako dati: opšta građanska i politička prava pojedinaca ne pokrivaju realitet grupne strukture multikulturalnog društva, a i sama njihova realizacija nezamisliva je bez društvenog konteksta ukupnih društvenih odnosa. Zbog toga je u „mnogim zemljama u velikoj meri prihvaćen stav da se određenim oblicima kulturne razlike možemo prilagoditi specijalnim pravnim i ustavnim merama koja nadilaze opšta prava građanstva. Neke forme grupne razlike mogu jedino biti akomodirane ukoliko njihovi članovi imaju izvesna grupno specifična prava – ono što Ajris Jang naziva „diferenciranim građanstvom““ (Kimlika, 2004, 45).

Očigledno, multikulturalna struktura društva, pored opštih građanskih i političkih prava pojedinaca, zahtijeva institucionalizaciju i **grupno specifičnih prava**.

U spoju multikulturalne strukture i prava izdvajaju se tri oblika grupno specifičnih prava:

- 1) **pravo na samoupravu;**
- 2) **polietnička prava;** i
- 3) **reprezentaciona prava.**

Pravo na samoupravu veže se za prirodu nacionalnih manjina koje žele da očuvaju potreban nivo autonomije u multinacionalnoj državi. Nacionalne manjine žele punu slobodu u razvoju svoje kulture, obrazovanja, jezika, obezbjeđenje interesa svojih pripadnika, teritorijalnu definisanost, jasan odnos sa centralnim vlastima. „Zahtevi za samoupravu, dakle, po pravilu uzimaju oblik zahteva za prenošenje političke vlasti na političku jedinicu koju kontrolišu članovi konkretne nacionalne manjine i koja korespondira sa njihovom istorijskom postojbinom i teritorijom“ (Kimlika, 2004, 50). Nacionalna manjina zahtijeva prava na samoupravu kao trajna prava ustavom potvrđena, čak do prava na otepljenje ako ona ocjenjuje da se njihovo samodređenje dovodi u pitanje u okviru postojeće države.

Polietnička prava vezana su za etničke grupe, a predstavljaju zaštitu od „anglokonformističkog“ modela integracije, to jest asimilacije. Polietnička prava možemo posmatrati na dva nivoa:

- 1) na individualnom planu slobodnog izražavanja svoje etničnosti i religioznosti na građanski način, a to znači na planu uvažavanja i poštovanja svih drugih etničnosti i religioznosti;

- 2) na nivou društvenog i institucionalnog uvažavanja etnokulturalnih potreba etničke grupe kao grupe u domenu: javnog finansiranja, radnih uslova i oslobađanje obaveza na radu koje su u suprotnosti sa etničkom kulturom grupe, obrazovanja, etničkih, kulturnih, umjetničkih sadržaja značajnih za očuvanje njenog etnokulturalnog identiteta i ponosa grupe. Etničke grupe nastoje da se sva ova prava utvrde na način koji neće osporavati njihovo efikasno uključivanje u ekonomske, političke, kulturne i druge institucije dominantnog društva.

Reprezentaciona prava jesu poseban vid prava kojima se „pokriva“ multi-kulturalna struktura društva. Ona se odnose ne samo na nacionalne manjine i etničke grupe, nego i na druge strukturalne grupe (žene, siromašni, seljaci, hendikepirani) koje imaju svoje posebne potrebe i interese, a time i na zahtjev da neposredno budu zastupljene u institucijama sistema. Smatra se da je demokratski proces u jednom društvu „nereprezentativan“ ukoliko ne izražava raznovrsnost populacije. Naravno, reprezentaciona prava ne podrazumijevaju samo kvantitativnu zastupljenost pojedinih struktura, već, još značajnije kvalitativno predstavljanje i ostvarivanje njihovih suštinskih interesa i njihove subkulture.

Teorijsko tipiziranje ova tri oblika prava ne znači njihovo potpuno međusobno izolovanje. Ova tri prava veoma su povezana, često se preklapaju – postoje mnoge izomorfne linije, tako da se jedna grupa ne ograničava na korišćenje samo jednog od ovih prava.

5. Individualna i kolektivna prava

Vidjeli smo da liberalna demokratija svu demokraciju društva zasniva na bazičnim **građanskim i političkim pravima** svih **pojedinaца** bez obzira na njihovu **grupnu pripadnost**.

Zastupnici liberalne demokratije smatraju da zalaganje za grupna prava znači tretiranje pojedinca kao **pukog pripadnika grupe**, kao isključivog nosioca grupnih interesa i ciljeva. Time pojedinac gubi svoju autonomiju ličnosti, svoju vlastitost i mogućnost da sam bira svoje ciljeve i definiše svoje aktivnosti i ponašanje u privatnoj i javnoj sferi. Jednostavno, definisanje grupnih prava, prema liberalima, dovodi u pitanje **identitet pojedinca**.

Sigurno da ovakva opasnost postoji ako grupno diferencirana prava posmatramo u okviru **kolektivističkog – komunitarnog pogleda na svijet**.

Međutim, kritičari ovakvog pristupa ubjedljivo dokazuju da su „mnogi oblici grupno diferenciranog građanstva konsistentni sa liberalnim principima slobode“ (Kimlika, 2004, 55). Grupno diferencirana prava pogrešno je miješati sa kolektivnim pravima. Postoje izvjesne suprotnosti između prava koje vrše kolektivi i prava koje vrše pojedinci. To ne znači da vlada nepomirljiva suprotnost između individualnih prava i svih oblika grupno diferenciranog građanstva. Odnos između grupno diferenciranog građanstva i individualnih prava mnogo je složen. To je sasvim prirodno jer su vezani za posebne društ-

vene realitete: grupu i pojedinca. Ali to ne znači niti da se isključuju, niti da su u suprotnosti, jer treba imati u vidu elementarnu činjenicu da pojedinac ne može bez udruživanja, a to znači bez određenog oblika grupe, ali ni grupa bez pojedinca. Zbog toga odnos grupno diferenciranih prava i individualnih prava zahtijeva veoma ozbiljnu i suptilnu sociološku analizu, razumijevanje i objašnjenje.

Kada su u pitanju grupna prava (bez obzira na to da li je u pitanju nacionalna manjina, etnička grupa, ili neka druga vrsta društvene grupe), treba razlikovati dvije osnovne vrste grupnih odnosa:

- 1) **intragrupne odnose;** i
- 2) **intergrupne odnose.**

Intragrupni odnosi jesu odnosi unutar grupe između samih članova grupe, ali i „nadležnosti“ grupe da vrši kontrolu nad svojim članovima. Intragrupni odnosi obezbjeđuju stabilnost grupe, usaglašavanje potreba i interesa članova grupe, sankcionisanje dobrog ili lošeg ponašanja članova grupe, a to znači da zahvataju i unutrašnje restrikcije prema članovima grupe.

Intergrupni odnosi zahvataju područje odnosa grupe sa svojim, bližim ili daljim, okruženjem, sa drugim grupama, organizacijama, institucijama i širim društvom u cjelini. Tu su, prije svega, ona institucionalizirana prava grupe u određenom društvu-državi koja predstavljaju takozvanu „**spoljašnju zaštitu grupe**“.

Treba imati u vidu da sva tri tipa grupno diferenciranih prava građanstva (prava na samoupravu, polietnička prava, reprezentaciona prava) mogu imati ulogu spoljašnje zaštite grupe. Nacionalne manjine, polietničke grupe, druge specifične društvene grupe preko ovih prava štite svoje posebne interese u ekonomskoj, političkoj i društvenoj sferi. Bez ovih prava sami pojedinci ne bi mogli ostvarivati ni pojedinačne ni grupne interese.

Grupno diferencirana prava obezbjeđuju spoljašnju zaštitu bez koje se ne može u pravom svijetlu sagledati odnos **većine i manjine** u jednom društvu, odnosno državi. Uključivanjem spoljašnje zaštite preko grupno diferenciranih prava mogu se izgraditi institucije društva koje će obezbjeđivati ravnopravan odnos većine i manjine. Samoupravna prava će obezbijediti prenošenje vlasti na manje jedinice potrebne nacionalnim manjinama, polietnička prava kao grupno diferencirana prava će obezbjeđivati etničkim grupama ostvarivanje posebnih prava u oblasti njihovog etnokulturnog identiteta, reprezentaciona prava će obezbijediti specifičnim grupama (na primjer ženama) da se neposredno angažuju za zaštitu svojih interesa.

Sociološki posmatrano, primjena grupno diferenciranih prava krije i određene opasnosti. „Generalno posmatrano, postoji bojazan da ‚multikulturalizam doveden do svog logičkog ekstrema‘ može omogućiti svakoj etničkoj grupi da prisiljava svoje članove da slede njene pravne tradicije, čak i onda kad te tradicije protivreče bazičnim ljudskim pravima i ustavnim principima“ (Kimlika, 2004, 64). Znači, u institucionalizaciji spoljašnje zaštite preko grupno diferenciranih prava i njihovoj primjeni mora se voditi računa istovremeno o suzbijanju unutrašnje restrikcije koja bi ugrožavala bazične slobode i prava

članova grupe unutar grupe (što je prisutno naročito kod religioznih zajednica). Spoljašnja zaštita preko grupno diferenciranih prava ne smije značiti nekontrolisano uzdizanje grupe iznad pojedinca. Prava mjera uspostavljanja spoljašnje zaštite jeste upravo ona koja istovremeno znači i suprotstavljanje unutrašnjim restrikcijama.

Istaknute opasnosti otklanjaju se i samom suštinom grupno diferenciranih prava koja se bitno razlikuju od kolektivističkih prava. Kolektivistička prava vrše kolektivi, a većinu grupno diferenciranih prava vrše pojedinci, pored toga što se ona dodjeljuju i grupi kao cjelini i širem društvu, odnosno državi. Grupno diferencirana prava ne postavljaju pitanje primata individue ili zajednice, „ona se zasnivaju na ideji da postizanje pravednog odnosa između grupa zahteva da se članovima različitih grupa dodele različita prava“ (Kimlika, 2004, 75/6). Jednostavno, priznaje se realitet društvenog života u kojem je svaki pojedinac istovremeno autonoman subjekt i član određene grupe, i jedino kao takav može realno ostvarivati svoja bazična prava.

Bez grupno diferenciranih prava multinacionalna država može institucionalizacijom univerzalnih prava svojim građanima obezbjeđivati monopol većinske nacije. Ona može obrazovnim sistemom, obrazovnim programima, jezikom u školama i javnim ustanovama, organizacijom i podjelom centralne i lokalne vlasti, ignorisati prava nacionalnih manjina, etničkih grupa, žena, hendikepiranih i drugih posebnih grupa. Jasno je da pripadnici ovih grupa ne mogu ostvarivati **individualnu slobodu** ako su u pravno-institucionalnom sistemu društva **zanemareni sadržaji njihove etnokulture, obrazovanja, jezika, specifičnih uslova na radu i slično**. Znači, bez priznavanja specifičnogrupnih prava ne može se obezbijediti elementarna jednakost između manjina i većine.

6. Konsocijativna demokratija i parlamentarizam

Savremena demokratija nije **vladavina većine**, već vladavina koja vodi progresu u pogledu ostvarivanja **fundamentalnih vrijednosti** svih struktura multikulturalne zajednice. Fundamentalne vrijednosti mogu se ostvarivati postizanjem **kvaliteta** na svim nivoima i u svim oblastima rada i života i ostvarivanjem **solidarnosti** u društvu. **Konsocijativna demokratija je u tom smislu vršenje vlasti adekvatnim učešćem svih podstrukture multikulturalnog društva na bazi zajedničkog političkog projekta.**

Konsocijativna demokratija čuva identitet svakog sastavnog elementa i zajednički identitet zajednice kao cjeline. Bitno je da svaki elemenat, pored svoje autonomije, bude u funkciji integracije zajednice. Konstituisano pravo jedne nacionalne manjine ili etničke grupe da natjera druge da poštuju njene životne interese jeste suštinski element u funkciji integracije. Bez poštovanja životnog interesa svake grupacije nema demokratske zajednice. „Ontološka sigurnost“ svake etnokulturalne grupe mora biti kvantitativno i kvalitativno obezbjeđena. U kvantitativnom smislu, svaka etnokulturalna grupacija i druge

posebne grupe (žene, siromašni, hendikepirani) treba da budu adekvatno zastupljene u strukturi vlasti, a u kvalitativnom smislu svaka etnokulturalna grupacija treba da bude u poziciji očuvanja svog etnokulturalnog identiteta i stabilnosti svog materijalnog i društvenog okruženja. Navodeći primjere Austrije, Belgije, Holandije i Švajcarske, Šnaperova ističe da su za tako uspješno organizovanu demokratsku vladavinu potrebna četiri uslova: „svaka grupa predstavljena je u političkoj eliti, postoji uzajamno pravo veta, koje joj omogućuje da natera druge da poštuju ono što ona smatra svojim životnim interesima, svaka grupa predstavljena je u administraciji i dobija deo javnih fondova srazmerno svojoj brojnosti, zadržava pravo da upravlja svojim poslovima“ (Šnaper, 1996, 137/8).

Zasnivanje i funkcionisanje ovog tipa demokratije vezano je za postojanje jedne jedinstvene političke elite koja je „potekla iz svih grupa, koja primenjuje ova nepisana pravila i deli isto poimanje sveta i isti sistem vrednosti“ (Šnaper, 1996, 138). Ipak, konsocijativne demokratije ne može biti ukoliko ne postoji „zajedničko dobro, zasnovano na istom poreklu i istom shvatanju sveta“ (Šnaper, 1996, 138). Ovdje je sasvim jasno da konsocijativnu demokratiju kao demokratsku naciju možemo zamisliti samo u slučaju ako je obrazovana od pojedinaca – građana koji su ujedinjeni samopoštovanjem jednog političkog ugovora. To znači da su pripadnici etnokulturalnih skupina (bilo nacionalnih – većinskih i manjinskih, bilo etničkih grupa) transcendovali svoj nacionalno-etnički partikularitet građanskim, što znači da pored nacionalnog imaju takođe jako razvijen i patriotski osjećaj.

U tom smislu, Mario Vargas Ljosa kaže: „nijedna nacija nije nastala iz prirodnog i spontanog razvoja neke etničke grupe iz neke religije, ili neke kulturne tradicije. Sve su one nastale iz političke samovolje, iz upada, iz imperijalističkih spletki, grubih ekonomskih interesa, široke sile povezane sa slučajnošću“ (prema Šnaper, 1996, 140).

Naznačene istorijske okolnosti odigrale su u svakom slučaju ulogu sublimirajućeg faktora „objektivnih elemenata“ (etničkog porijekla, kulture, jezika, religije, i sl.), tako da su na bazi sličnih ili istih „objektivnih elemenata“ nastajale različite nacije. Ove okolnosti uslovljavale su da pripadnici etničke skupine transcenduju svoje etničko određenje građanskim bićem. Pripadnici etničke skupine interiorizuju ulogu građanina u svom ponašanju prema pripadnicima svoje etničke skupine u odnosu na pripadnike drugih etničkih skupina, u odnosu na državu, u odnosu na zajednicu građana, u javnom prostoru i društvenom (privatnom i javnom) životu uopšte. Jednostavno rečeno, nacija je zajednica u kojoj **građanska veza** ujedinjuje ljude, što ne znači da to podrazumijeva poništavanje etnokulturalnog identiteta njenih članova i same nacionalne zajednice. Konsocijativna demokratija upravo podrazumijeva državnu zajednicu u kojoj se političko i kulturno ne poklapaju, zajednicu politički jedinstvenu i istovremeno dovoljno prostranu za ispoljavanje etnokulturalnog identiteta na pojedinačnom i grupnom nivou. Na toj osnovi funkcionišu sa-

vremene **multinacionalne i polietničke države**, dok sama društvena praksa sve više odbacuje koncept **nacija-država**, kao što smo naprijed pokazali.

Građanska veza kao suština nacije svugdje je rezultat istorijskog procesa, i zavisno od konkretnih okolnosti, negdje je u suštini endogenog karaktera, a negdje mogu spoljne sile odigrati presudnu ulogu. To ne znači da možemo reći da su nacije negdje prirodne, a negdje vještačke tvorevine. „Ono po čemu se razlikuju nacije Sjeverne Amerike i Zapadne Evrope od nekih zemalja u ostatku sveta koje su se nedavno konstituisale u nacije-političke jedinice, nije suprotnost prirodno–vještačko, nego broj formalnih građana koji su istinski interiorizovali ideju da postoji jedno opšte dobro i nužnost da se poštuju njegova pravila funkcionisanja koja ga sačinjavaju“ (Šnaper, 1996, 142).

Prema tome, moderna nacija nije vještačka tvorevina (kako neki kažu sintetička nacija), već na određenom stupnju razvitka čovjeka i društva, prirodija nego etnija sa stanovišta cjeline ljudskog bića i potrebe koju ono ima kao biće zajednice za sve savršenijom i savremenijom zajednicom. Naravno, to automatski pretpostavlja i istorijsku prolaznost same nacije, to jest njenu promjenljivost.

U tom smislu možemo i **nacionalizam** označiti samo u određenom istorijskom kontekstu u kojem, protivno logici građanske veze, određena etnička skupina ili vjerska grupa hoće da to svoje obilježje izdigne na nivo nacije, to jest da redukuje građansko pravo na etničko pravo – šire posmatrano da redukuje građansko biće na etničko biće i na osnovu toga uspostavlja odnose sa drugim građanima i etničkim grupama. Radi se o nepoštovanju opšteg dobra, razbijanju političkog prostora, u krajnjem razbijanju jedne multinacionalne države. Uspostavljanje konsocijativne demokratije u multinacionalnoj državi jeste upravo suštinska pretpostavka da do toga ne dođe.

Očigledno, konsocijativna demokratija i parlamentarizam nalaze se u svestranoj i veoma dinamičkoj korelaciji. To je sasvim logično kada parlamentarizam shvatimo kao cjelovit sistem odnosa vlasti u jednoj zajednici u kojem se izražava suština društvenog sistema u njegovoj esencijalnoj i egzistencijalnoj određenosti. Parlamentarizam se ne smije shvatiti kao apsolutizacija vlasti parlamenta, i pozivati se na argument da je on neposredno izabran od naroda. To bi izazvalo nestabilnost drugih oblika vlasti, a same građane bi ostavilo u pasivnu poziciju kontrole vlasti, pa i samog parlamenta. Konsocijativna demokratija, kroz građanska i politička prava pojedinaca, specifično grupna prava – pravo na samoupravu, polietnička prava i reprezentaciona prava, obezbjeđuje pretpostavku izbora s povjerenjem. Na bazi ovih pretpostavki, svaka vlast – zakonodavna, izvršna i sudska, bira se sa apriornim povjerenjem da će svoju dužnost obavljati odgovorno i savjesno, jer logika konsocijativne demokratije isključuje drugačiji pristup. Pored toga, konsocijativna demokratija pretpostavlja globalnu organizaciju društva na principu „aktivnog društva“.

„Aktivno društvo“ je u stanju da mijenja svoj sistemski kod, i time omogućujući neprestanu transformaciju u skladu sa vrijednostima i potrebama svog,

takođe, promjenljivog članstva. Čovjek je u takvom društvu, društveni akter koji se nalazi istovremeno „iznad“ i „ispod“ tekućih procesa i pokušava da ih stavi pod svoju kontrolu. „Aktivno društvo“ je odgovorno prema svojim članovima i temelji se na posebnom odnosu kontrole i konsenzusa. Osnovni elementi „aktivnog društva“ jesu: aktivni pojedinci, grupe, kolektiviteti, multiplikaciona društvena kontrola, neprestano izgrađivanje i obnavljanje konsenzusa među autonomnim akterima. Ovo su sve elementi koji adekvatno odražavaju strukturu multinacionalnih i polietničkih društava, a koji preko principa konsocijativne demokratije nalaze svoje mjesto u institucionalnoj strukturi društva.

Bitno je ovdje naglasiti da ovaj sistem obezbjeđuje blagovremenu kontrolu svih oblika vlasti, ne čekajući da se dese negativne posljedice vršenja neke vlasti, pa da se tek nakon toga djeluje. Ali, za profesionalno i odgovorno vršenje vlasti, bez birokratskog, politikanskog i ideološkog uticaja, sve tri vlasti – zakonodavna, izvršna i sudska, moraju imati ustavno konstituisanu autonomiju, jer jedino na taj način mogu ispoljavati svoje profesionalne mogućnosti i sposobnosti.

Autonomija pojedinih vlasti ne znači ni jednog momenta njihovu monopolsku poziciju, njihovu zatvorenost i nemogućnost njihove kontrole. Princip podjele vlasti upravo pretpostavlja kvalitativno posredovanje svih oblika vlasti i svestranu kontrolu vršenja vlasti. Kvalitativno posredovanje znači neprestanu saradnju svih oblika vlasti, u svim domenima koji obezbjeđuju ostvarivanje fundamentalnih vrijednosti sa stanovišta multinacionalne i polietničke strukture određenog društva. Taj proces kvalitativnog posredovanja obezbjeđuje i neposrednu međusobnu kontrolu svih oblika vlasti. Sasvim je logično da iskustvo vršenja sudske vlasti može i treba da doprinese podizanju kvaliteta zakonodavne vlasti; i izvršna vlast, takođe, kao kreator i realizator politike jedne zajednice. Međutim, kvalitativno posredovanje nikada ne smije da bude jednosmjerno, jer bi ono proizvodilo monopolsku poziciju pojedinih oblika vlasti. To znači, ne treba čekati izbore da bi birači na njima dali ocjenu kako je parlament vršio zakonodavnu vlast, jer stranka, ili stranke koje na izborima osvoje većinsku vlast mogu u svakom momentu vršiti zakonodavnu vlast na principu monopola svojih partijskih programa, a to znači ne u interesu svih građana i nacionalnih i etničkih grupa.

Adekvatna veza konsocijativne demokratije i parlamentarizma u njegovom širem značenju najbolja je garancija da konkretizacija principa podjele vlasti u jednoj državi prati logiku naroda (populus-a), a ne logiku vlasti. Ustav kao konstitutivni akt će tako predstavljati osnivački akt koji građani daju sebi, a ne vladarima.

7. Perspektive mira

Prethodna rasprava predstavlja sociološku argumentaciju tvrdnje stručnjaka Uneska da multikulturalizam odgovara „idealima demokratije i mira“. Tako ne misle autori koji degradiraju suštinu multikulturalizma proglašavajući

„etničku raznolikost“ za rasizam prerušen u „politički podoban“ stav (Berliner, Hull, 1998, u Pušić, 2003, 60). Pitanje je kako shvatamo proces kultivisanja ljudske prirode, pa i etničkih raznolikosti. Priroda je stvorila različite polove, a društvo nejednake. Prirodno-istorijski tok razvoja ljudskih zajednica rezultirao je stvaranjem različitih etničkih zajednica. Svaka od njih ima svoju istoriju, svoju racionalnost i senzibilnost. Uvažavanje ove kardinalne činjenice vodi demokratiji i miru, a neuvažavanje neprestanim konfliktima. Iz apsolutizma bilo koje kulture i njene racionalnosti (recimo zapadne kulture – Evropa i SAD) izvire sila i neracionalnost za druge kulture.

Relacija multikulturalizam–identitet–mir u savremenim društvenim kretanjima dobija nove i veoma složene dimenzije. Svu ovu složenost moramo posmatrati kroz prožimanje prostora i vremena. Dinamika prostora i vremena postavlja niz pitanja:

Da li savremena dinamika prostora izazvana migracijama, tržištem, tehnikom i tehnologijom omogućava prostornu definisanost etnokulturnog identiteta, i u isto vrijeme multikulturalnost?

Da li u savremenim uslovima dinamike prostora i vremena Evropa može očuvati hrišćanske korijene, na što upozorava, i u vezi sa čim izražava brigu papa Benedikt XVI, uz naglasak da katolici jedini imaju pravo na hrišćanstvo!?

Da li Evropa može očuvati hrišćanske korijene i druge elemente etnokulturnog identiteta, i u isto vrijeme dozvoliti identitete imigranata?

Otkud pojave redukovanja multikulturalizma na rasu, krv, tlo i slično?

Kakvu novu strukturu moći stvara dinamizam vremena i prostora, te novi oblici udruživanja, kao što je EU (male zemlje u EU dobijaju veliku glasačku moć – pogotovo kada se regionalno udruže stvarajući blokove „balkanskih“, „baltičkih“, „ruskih“ zemalja, tako da se već javljaju predlozi uvođenja novog principa glasanja prema broju stanovnika)?

Kakva je to nova slika evropskog identiteta u kojoj se akcenat stavlja na poštovanje različitosti unutar zajedničkog multikulturnog prostora?

Kakva je situacija na Balkanu u vezi sa svim ovim pitanjima i posebnim tipovima nacionalizama formiranim oko jezika ili vjere, narcizma malih razlika i slično?

Kako na Balkanu uvažiti istorijsku komponentu koja je imala dominantnu ulogu u sublimiranju „objektivnih“ obilježja (etničkog, jezičkog, religijskog, političkog, istorijskih mitova, stvaranja nacionalnih heroja, čina zajedničkog života), i formiranju pojedinih nacionalnih i državnih zajednica?

Kako razumijevati, tumačiti i objasniti kolektivni identitet moderne države na Balkanu, koji nastaje kao rezultat kombinacije više identiteta, i koji ima socijalnu, ekonomsku, kulturološku, socijalno-psihološku, demografsku, vjersku, regionalnu i političku perspektivu?

Da li ovaj proces kombinacije identiteta tumačiti kao „prirodni“ proces stvaranja moderne nacije kao zajednice građana, ili, kao što to neki autori označavaju, kao stvaranje sintetičkih (vještačkih) nacija, jer su za njih prirodne samo etničke nacije, što je naravno neprihvatljivo?

U odgovoru na sva ova pitanja principijelno polazište je sadržano u poznatom stavu Sigmunda Frojda:

„Sve što podstiče razvoj kulture istovremeno djeluje protiv rata.“

Taj podsticaj mora biti zasnovan na multikulturalizmu i interkulturalizmu, kako smo izložili u prethodnim poglavljima ovog rada.

Osnovni uslov da prihvatimo naznačene stavove, teorijski i praktično, jeste da postavimo **ETIKU iznad svega** (Prava pravda je savjest: Viktor Igo.).

L i t e r a t u r a

- Habermas, Jirgen, Rancier, Jozef (2006), *Dijalektika sekularizacije*, Beograd, Dosije.
Kimlika, Vil (2004), *Multikulturalizam – multikulturno građanstvo*, Podgorica, CID.
Pušić, Ljubinko i dr. (2003), *Urbana kultura*, Novi Sad, Filozofski fakultet.
Šnaper, Dominik (1996), *Zajednica građana*, Novi Sad – Sremski Karlovci, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
Urs, Altermat (1997), *Etnonacionalizmi u Evropi*, Sarajevo, Svetionik.
Vukićević, Slobodan (2003), *Crna Gora na prelazu milenijuma*, Cetinje, Centralna biblioteka „Đurđe Crnojević“.
Vukićević, Slobodan (2005), *Sociologija – filozofske pretpostavke i temeljni pojmovi*, Beograd, PLATO.
Vukićević, Slobodan (2007), *Menadžment slobodnog vremena u turizmu*, Podgorica, CID.